

Rackelhannar på orrspel

Tommy Berglund

Rackelhannen i full spelställning. Foto: Tommy Berglund

Den 10 april 1981 besökte jag "mitt" orrspel som vanligt. Ute på mossen denna morgon fanns två tjäderliknande fåglar. De uppträdde avvikande och irriterade i mångt och mycket både orrarna och spel. Det var förstås gången jag såg rackelhannat.

En rackelhanne är enligt Erik Rosenberg en bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Den var en välkänd företeelse förr i tiden, då skogshönsen var betydligt vanligare. Numera får man beteckna rackelhanne som en raritet av stora mått. Mycket litet finns skrivet om denna fågelbastard, varför det finns anledning att här närmare redogöra för omständigheterna kring fynden i Arboga.

Beskrivning av fyndlokalen.

Mossan, där jag såg rackelhannarna första gången, ligger i Arboga kommun. Själva fyndplatsen är en stor, öppen och tuvig yta endast sparsamt beväxt med meterhöga tallar. Mossen ingår i ett komplex av sankmarker som är uppblandade med tämligen grov barr- och blandskog. Mossen är tämligen torr och det är endast under våren, i samband med snösmältningen, som man kan hitta ett par 100 m² stora områden med blankvatten.

Spelplatsen är välbekant i trakten och ofta besökt av naturintresserade. Dessvärre har inte alla besökare den kunskap som krävs för att undvika störning av fåglarna på spelplatsen.

Betydande skogsavverkningar har skett i skogarna omkring. Stora kalhyggesytor har tagits upp under de senaste två, tre åren. Det har fått till följd att marker som skulle kunna härberget tjäder har försvunnit - något som är fallet på många ställen runt Arboga. Modernt skogsbruk i form av dikning och viss annan markerredning sker. Detta verkar ännu inte ha påverkat själva mossen, trots att avverkningarna befinner sig på bara en halv till en kilometers avstånd från den.

Rackelhannarnas utseende.

Rackelhannarna påminde ganska mycket om tjädertuppar. Storleken var tjäders, men stjärten var kortare eller liksom förkrympt. Fåglarna hade tjädervingar, dock inte så markant bruna som hos tjädern, utan mer i orrtuppens blåsvarta färg. De hade dessutom orrtuppens svällande röda ögonvalkar, inte alls de betydligt mindre röda ögonbryn som tjädern har. Båda rackelhannarna var lika tecknade, däremot var det en betydande storlekskillnad mellan fåglarna.

Rackelhannarnas läte.

Även fåglarnas läte var avvikande i förhållande till orren och tjäders. Det kan närmast beskrivas som ett metalliskt, rasslande strupljud. Det var framför allt den större, mest aktiva fågeln, som lät höra sig.

Beteende.

Rackelhannarna uppträdde tillsammans med orrarna på spelplatsen, men kunde ändå inte förväxlas med dem. Den mindre fågeln förhöll sig mycket passiv. Den satt mesta tiden stilla på en tuva i spelets utkant och föreföll att betrakta spelet med tämligen stort ointresse. Den andra, större fågeln, tog däremot en mycket aktiv del av spelet, den rentav dominerade det. Den uppvisade ett mycket aggressivt beteende och saknade all känsla för revirgränser i motsats till orrtuppar. Rackelhanne tog sikte på en eller flera antagonister, och den orre som inte flyttade på sig blev helt sonika nertrampad! Den var så pass mycket större än orrtupparna, att de inte kunde rubba den.

Genom sitt beteende störde den stora fågeln spelet kraftigt. Det tycktes som om orrarna inte kunde eller vågade turnera på vanligt sätt utan var hela tiden medvetna om risken att bli utsatta för rackelhannens "uppvaktning". Däremot ägnade inte rackelhannarna varandra någon uppmärksamhet sinsemellan.

I övrigt tycktes båda fåglarna hålla ihop med orrflocken. De anlände och försvann samtidigt med den.

Ytterligare fynd.

Förutom observationen i april 1981 har jag sett rackelhannarna ytterligare två gånger, den 17 mars och 16 april 1982. Vid det sista tillfället var det bara en fågel nere på mossen. Under den här aktuella perioden har även många andra personer iakttagit rackelhannarna.

Våren 1982 sågs också två tjädertuppar på spelplatsen vid några tillfällen, vidare har också en tjäderhöna ryvande på nio ägg hittats i området, boet blev senare plundrat.

1983 syntes inte rackelhannarna till. Dessutom föreföll orrarna att ha minskat i antal.

Enligt lrk-Västmanland (Sören Larsson, muntl) har endast ett tidigare fynd av rackelhanne rapporterats. Den fågeln iaktogs i ett orrspel på en mosse i Köpings kommun i maj 1980.

Diskussion.

I skogarna runt den aktuella mossen har det varit stor aktivitet de senaste åren. Sannolikt har såväl skogsavverkningar som ökad besöksfrekvens påverkat både orre och tjäder. Tjäderspelplatser är enligt litteraturen ofta belägna i mycket gammal barrskog. Då inställer sig osökt frågan: Kan förekomsten av rackelhanne ha ett samband med förstörda tjäderrevir och spelplatser? Mig verterligt har denna frågeställning aldrig studerats.

Finns det någon som sett rackelhanne i Västmanland, skulle det vara mycket intressant att få vetskap om dessa fynd, det finns nämligen många intressanta frågeställningar kring denna fågelbastard. Alla uppgifter om rackelhanne tas emot av rapportkommittén i Västmanland (lrk).

Tommy Berglund, Snarhemsvägen 35, 73200 Arboga